

معرفی نامه

شاهنامه

تصحیح

جلال خاکی طلق
(در شش جلد)

بایمکاری

محمود امید سالار (در دفتر ششم) و ابوالفضل ظیفی (در دفتر ششم)

دربارهٔ این چاپ*

۱. روش تصحیح

کانون فردوسی (مرکز پژوهش حماسه‌های ایرانی) وابسته به مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی (مرکز پژوهشهای ایرانی و اسلامی) به ریاست محمدکاظم موسوی بجنوردی مفتخر است که برای نخستین بار در ایران متن کامل تصحیح انتقادی شاهنامهٔ فردوسی به کوشش دکتر جلال خالقی مطلق و همکاران او، دکتر محمود امیدسالار (در دفتر ششم) و ابوالفضل خطیبی (در دفتر هفتم) در هشت جلد، ۴۰۵۸ صفحه و ۴۹۵۳۰ بیت منتشر می‌شود. این تصحیح انتقادی - تحقیقی که به نظر شاهنامه‌شناسان نامدار ایرانی و اروپایی و آمریکایی دقیق‌ترین و معتبرترین تصحیح شناسنامهٔ ملی ما ایرانیان است، محصول بیش از نیم قرن کوشش خستگی‌ناپذیر دکتر جلال خالقی مطلق (بیش از سی و پنج سال) و همکاران او (پانزده سال) است. ویژگی‌های ممتاز این تصحیح که آن را از چاپهای دیگر شاهنامه کاملاً متمایز می‌کند، به شرح زیر است:

(۱) بررسی و ارزیابی حدود پنجاه نسخهٔ خطی شاهنامه از کتابخانه‌های مختلف و انتشار نتایج این بررسی‌ها در مقاله‌های متعدد و سرانجام گزینش شانزده نسخه از کهن‌ترین و معتبرترین آن‌ها برای تصحیح.

(۲) استفادهٔ کامل از کهن‌ترین و معتبرترین نسخهٔ نویافتهٔ مورخ ۶۱۴ ق (فلورانس) به صورت نسخهٔ اساس برای نخستین بار.

(۳) خالقی مطلق با توجه کامل به اصول علمی تصحیح متن و رعایت احتیاط، اصل «برتر بودن ضبط دشوارتر» را مقبول و مرجح دانسته است.

(۴) استفادهٔ عالمانه از ترجمهٔ عربی بُنداری از شاهنامه (متن ترجمه از دفتر دوم ثبت شده است). از آنجا که نسخه در دست بُنداری متعلق به قرن ششم هجری که ظاهراً از همهٔ نسخه‌های موجود شاهنامه کهن‌تر بوده، در بسیاری موارد مصحح را در دست‌یابی به ضبط اصلی یاری رسانده است.

* برگرفته از مجلهٔ بخارا، شمارهٔ ۶۴، آذر - اسفند ۱۳۸۶.

۵) پیروی از شیوه علمی روشن در ثبت نسخه بدل‌ها. چنانکه خواننده با نگاهی به زیر صفحات به آسانی می‌تواند نه تنها به ناهخوانی ضبط‌ها، که به همخوانی آنها نیز پی ببرد. این شیوه دقیق ثبت نسخه بدل‌ها تا آنجا رعایت شده است که حتی بی‌نقطگی حروف نیز به هر جا که مهم می‌نموده به ثبت رسیده و نخستین بار در این تصحیح به کار گرفته شده است.

۶) اتخاذ روش تحقیقی و استفاده منطقی از منابع جنبی در تصحیح متن. مهمترین این منابع عبارتند از: آثار تاریخی فارسی و عربی که سرچشمه اخبار آنها مانند شاهنامه به خدای‌نامه پهلوی می‌رسد (مانند تاریخ طبری، اخبار الطوال دینوری، نه‌ایه‌الارب و جز آنها)، و نیز متون فارسی قدیمی که در آنها ابیاتی از شاهنامه نقل شده است (مانند راحة الصدور، فرائد السلوک، لغت فرس و جز آنها) و برخی متون پهلوی.

۷) انتشار یادداشت‌های توضیحی در دفترهای جداگانه، شامل تحلیل داستانها و رویدادها، شرح لغات و اصطلاحات و نکات دستوری بیت‌ها و به‌ویژه علت ترجیح قرائتی بر قرائت دیگر و سبب الحاقی بودن یا نبودن بیت یا بیت‌هایی و این برای نخستین بار است که خود مصححان به تفصیل بیت‌های مصحح خود را شرح کرده‌اند. کانون فردوسی امیدوار است که سال آینده این یادداشتها را نیز در پنج جلد منتشر کند.

۸) پیراستن شاهنامه از بسیاری ابیات الحاقی به‌ویژه بیت‌های ناروای زن‌ستیزانه‌ای که تاکنون سروده فردوسی محسوب می‌شده است.

با توجه به این ویژگی‌ها هیچ محقق، ولو آنکه موافق با تصحیح دکتر خالقی و همکاران او نباشد، بی‌نیاز از این تصحیح نیست، زیرا اگر هم ضبط متن را قبول نداشته باشد، می‌تواند به فراوانی نسخه بدل‌ها توجه و ضبط مختار خود را گزینش کند.

۲. نگرش پژوهشگران ایرانی

در اینجا نظر مشهورترین شاهنامه‌شناسان داخلی و خارجی، بعضاً از خلال نقدهای ایشان بر تصحیح دکتر خالقی نقل می‌شود.

ایرج افشار: یک ایرانی کاردان متنی را در اختیار گذارد که برجسته‌ترین است از میان دیگر چاپ‌ها و طبعی است ممتاز و عالی از شاهنامه.^(۱)

دکتر سعید حمیدیان: به این تصحیح و کار بزرگ نظر کاملاً مثبتی دارم و معتبرترین چاپ شاهنامه را چاپ خالقی می‌دانم. بعید می‌دانم کاری روی دست این متن بیاید. با انتشار شاهنامه خالقی مطلق بنده چاپ خودم را کنار می‌گذارم و این تصحیح را اختیار می‌کنم.^(۲)

دکتر محمد دبیرسیاقی: کار خالقی کار عظیمی است و می‌تواند برای تصحیح عالی شاهنامه به وسیله یک جمع پایه قرار گیرد.^(۳)

دکتر جلیل دوستخواه: تلاش پیگیر و خستگی ناپذیر برای بازشناخت سروده و نگاشته شاعر در آستانه هزاره دوم زندگی فردوسی با چاپخیش ویرایش تحقیقی این متن به کوشش استاد جلال خالقی مطلق به نقطه عطفی رسید که نویدبخش دستاورد شایسته تری در دانش شاهنامه شناسی است و گامی است سزاوار در راه نزدیک تر شدن به متن بنیادی شاهنامه فردوسی. (۴)

دکتر محمد امین ریاحی: بزرگترین کوشش درباره شاهنامه و یکی از ارزنده ترین کارهای علمی عصر ما تصحیح محققانه شاهنامه از جلال خالقی مطلق است. هیچ چاپ شاهنامه را با کار شگرف خالقی مطلق نمی توان سنجید و با انتشار دوره کامل آن، مراجعه به چاپ های دیگر روا نخواهد بود. (۵)

دکتر علی رضا شاپور شهبازی: خدمت ذی قیمت استاد گرانقدر دکتر جلال خالقی مطلق در تصحیح انتقادی شاهنامه همه دوستان فردوسی و فرهنگ ایرانی را تا ابد مدیون او ساخته است و دقت و دانش و پشتکار این مصحح فرزانه باعث شده که متن شاهنامه به صورت پاکیزه و قابل اطمینان انتشار یابد. (۶)

دکتر علی اشرف صادقی: تصحیح دکتر خالقی که با مقابله و سنجش قدیم ترین و معتبرترین نسخه ها فراهم شده، دقیق ترین تصحیح انتقادی شاهنامه است و شایسته است محققان به جای استفاده از چاپ های قدیمی ژول مول و مسکو از این تصحیح معتبر استفاده کنند. (۷)

دکتر میرجلال الدین کزازی: ویرایش خالقی جایگاه ویژه ای در ویرایش های شاهنامه دارد. کاری که آقای خالقی مطلق کرده است، شایسته ستایش است و بی گمان یکی از آبشخورها خواهد بود در زمینه پژوهش های شاهنامه شناختی. (۸)

دکتر جلال متینی: هرگاه به یکی از دفترهای شاهنامه تصحیح دکتر خالقی مطلق و یا به یکی از بخش های یادداشت های شاهنامه تألیف وی مراجعه می کنم به دقت دکتر خالقی آفرین های می گویم که یک تنه در خارج از ایران برای نخستین بار کار تصحیح انتقادی شاهنامه را با مراجعه به دستنویس های متعدد شاهنامه و با وسواس کامل به سامان رسانیده است. (۹)

دکتر محمدجعفر یاحقی: به گمان من چاپ خالقی از شاهنامه فردوسی علاوه بر داشتن شیوه علمی و تکیه بر نسخه های معتبر کهن، عشق و اعتقاد سی و اند ساله مصحح را هم بر سر دارد. اگر چاپ خالقی یکجا منتشر می شد و به آسانی هم در ایران دست یاب می بود، من تردیدی ندارم که نه امروز بلکه از همان آغاز مطرح ترین چاپ شاهنامه می بود و قاطبه شاهنامه پژوهان و حتی شاهنامه دوستان بر هر چاپی ترجیح می دادند. (۱۰)

دکتر احسان یارشاطر: چاپ کنونی شاهنامه فردوسی که نتیجه همت بلند و پژوهش ممتد

دوست دانشمندم دکتر جلال خالقی مطلق است، چاپی است علمی و تحقیقی و متنی است استوار و نزدیک‌ترین متن به سخن فردوسی.^(۱۱)

۳. نگرش پژوهشگران خارجی

پروفسور فرانسوا دویلوا (Francois de Blois): پژوهش علمی اساسی درباره فردوسی هنوز همان‌هاست که نولدکه و تقی‌زاده انجام داده‌اند. طرح جدید نخستین طبع انتقادی شاهنامه به معنی درست به کوشش جلال خالقی مطلق نوید می‌دهد که شاهنامه‌شناسی را بر بنیان کاملاً جدیدی قرار دهد و آنچه را تاکنون درباره شاهنامه نوشته شده است، کهنه کند.^(۱۲)

پروفسور دیک دیویس (Dick Davis)، استاد دانشگاه اوهایو: استفاده از نسخه گرانقدر فلورانس و دقت نظر پروفسور خالقی مطلق در تصحیح متن شاهنامه، همراه با عرضه انبوه اعجاب‌انگیز نسخه بدل‌ها، سبب شده است تا تصحیح او به بهترین تصحیحات موجود شاهنامه بدل شود و به احتمال قریب به یقین تا سالیان سال نیز همین منزلت عالی را حفظ خواهد کرد.^(۱۳)

پروفسور جروم و. کلینتون (Grome W. Clinton): باید سپاسگزار دکتر خالقی مطلق باشیم که تنها و بدون پشتیبانی هیچ موسسه‌ای تصحیح اعجاب‌انگیزی از شاهنامه، آن‌گونه که از قلم فردوسی تراوش کرده، در اختیار ما قرار داده است.^(۱۴)

پروفسور ویلیام ل. هانوی (William L. Hanaway)، استاد دانشگاه پنسیلوانیا: ما در زمانه‌ای زندگی می‌کنیم که مطالعات شاهنامه‌شناختی نیک شکوفا شده است و برجسته‌ترین نمونه این شکوفایی متن انتقادی شاهنامه است که به کوشش پروفسور جلال خالقی مطلق انتشار یافته است.^(۱۵)

پی‌نوشت‌ها

- ۱- سخنرانی در جشن رونمایی از شاهنامه به تصحیح دکتر جلال خالقی مطلق و همکاران او در مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی (۱۹ تیرماه ۱۳۸۶).
- ۲- یادداشت دکتر صادقی برای مصحح.
- ۳- «به سوی شاهنامه فردوسی، گام دوم (بررسی و نقد دفتر دوم شاهنامه)، به کوشش جلال خالقی مطلق، حماسه ایران یادمانی از فراسوی هزاره‌ها، آگاه، تهران، ۱۳۸۰، ص ۴۰۶.
- ۴- مصاحبه با خبرگزاری فارس در تاریخ ۸۶/۴/۲۵.

- ۵- مصاحبه با خبرگزاری فارس در تاریخ ۸۶/۴/۲۳.
- ۶- فردوسی (زندگی، اندیشه و شعر او)، طرح نو، تهران، ۱۳۷۸، ص ۳۶۱.
- ۷- «ملاحظات درباره برخی نام‌های یاد شده در شاهنامه»، *ایران‌شناسی*، س ۱۳، ش ۲، تابستان ۱۳۸۰، ص ۳۱۶.
- ۸- مصاحبه با خبرگزاری فارس در تاریخ ۸۶/۴/۲۳.
- ۹- نقد و بررسی یادداشت‌های شاهنامه (بخش دوم) به قلم جلال خالقی مطلق، *ایران‌شناسی*، س ۱۹، ش ۱، بهار ۱۳۸۶، ص ۱۷۰.
- ۱۰- یادداشت دکتر یاحقی برای مصحح.
- ۱۱- مقدمه بر شاهنامه، به کوشش جلال خالقی مطلق، دفتر یکم، انتشارات میراث ایران، نیویورک، ۱۳۶۶/۱۹۸۷.
12. "Poetry to ca. A.D.1100", *Persian Literature: A Bio - Bibliographical Survey* (Begun by the late C.A. Storey), Vol.V, Part, London, 1992, p.113.
- ۱۳- نقد و بررسی دفتر سوم شاهنامه، به کوشش جلال خالقی مطلق: *International Journal of Middle East Studies*, Vol.27, No.3 (Aug., 1995), p.396.
- ۱۴- نقد و بررسی دفتر یکم شاهنامه، به کوشش جلال خالقی مطلق: *International Journal of Middle East Studies*, Vol.21, No.4 (Nov., 1989), p.600.
- ۱۵- نقد و بررسی کتاب یادداشت‌های شاهنامه: *Iranian Studies*, Vol.37, No.4, December 2004, p.708-9.

دو اثر از میان آثار پرشمار شاهنامه پژوه برجسته، استاد جلال خالقی مطلق

